

بی بی صابی

ایکٹھی سنہ

دار الفنون
الہیاء و التسمیاء

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

کانون ثانی ۱۹۲۸

اسٹانبول — یکی مطبعہ

۱۹۲۸

« پامير اسماعيليرى عقیده لرینه عائد » [۱]

پروفسور آ. سه مەنوف .

مقدمه

« حق باطلدن آيرمق وحق ايله باطلك ظاهرى بکزه ييشلرينى تفريق ايله حق و باطلك يکديگريله اولان تناقضلرينى تعيين ايجون برهزان لازمدرکه اومرآنله بونلرک هېسى اولچوله بيلسين . بزهران اوله ورق کله شهادتى - که نفي واثباتدن عبارتدر - قبول ايتدک . نفي ايديلن شى باطل ، اثبات ايديلن حقدر . بزبوکله ايله خبروشرى ؛ حق و باطلی وديگر متناقضلى اولچه بورز . [۲]

م-صباح

عموماً اورتا آسيا وبالخاصه پامير اسماعيليرى مياننده الك معتبر و مشهور كتاب « وجه دين » نامنده كى كتابدر . مذهبداش لرينك حيات و مماتلرينه تعلق ايدن مسائلده پيرلر و خليفه لر بواثره مراجعت ايدهرلر . پامير اسماعيليرى ايجون بو كتابك الك مهم قسمى اون برنجى فصليدر . او قومهم يازمه بيلن هر اسماعيلي ، عقیده لرنده محكم اولق ايجون - بواثرى او قومغه مأذون ايسه - مطلقاً اون برنجى فصلنه اهميت ويرر . ديگر بر اثر مزده [۳] ذكر ايتديكمز

[۱] (بخارا) اسماعيليرينه دائر تبعاتيله طائيلان پروفسور (آ . سه مەنوف) كچن سنه (تاشكند) ده « پامير اسماعيليرينك عقیده لرينه دائر » ناميله بر اثر نشر ايتدى . اورتا آسيا دارالفنونی شرق فا كولته سى پروفسورى اولان بو ذلتك نشر ايتديكى بواثر پامير اسماعيليرنجه الك مهم دين كتابى عد ايديلن (وجه دين) ك اون برنجى بابنك ترجمه سيدر . بوندن اولكى نسخه ده استاد شرف الدين افندى (ناصر خسرو) ه دائر يازمىش اولدينى مقاله ده بو كتابه و بو كتابك صاحبي اولان (ناصر خسرو) ه دائر معلومات و ير مىش اولديغندن بز بوراده يالكر (وجه دين) ك اون برنجى بابى ترجمه ايتمىش اولان (آ . سه مەنوف) ك بو ترجمه به يازمىش اولدينى مقدمه يى ترجمه ايله محتوى اولدينى پامير اسماعيليرينه دائر مهم ويكى خبرلرى اسلام مذهبلرى وبالخاصه باطنلر حقنده تبعاعده بولنان ذواتك نظر طالع لرينه عرض ايلورز .

[۲] وجبل الحق و الباطل و التشابه بينهما من وجه و التمايز بينهما من وجه التضاد فى الطرفين و الترتب فى احد الطرفين ميزاناً يزن به جميع ما يتكلم فيه . قال و انما انشأت هذا الميزان من كلمة الشهادة و تركها من النفي و الاثبات و النفي والاستثناء قال فما هو مستحق النفي باطل و ما هو مستحق الاثبات حق و وزن بذلك الخير و الشر و الصدق و الكذب و سائر المتضادات . ملل و نحل - شهرستانى

[۳] « اسماعيلي يازمه اثر لرينك توصيفى » (روس فنون انقادد ميسنك خبرلرى ۱۹۲۸ سنه .

(ص ۲۱۸۶)

کیی بونلر بو فصلی کندی مذهبلرینک بوتون اساسی حاوی عدایدرلر . اولره کوره بوفصلده « بوتون قانون و بوتون پیغمبرلر » موجوددر . فی الواقع بو باب بوتون کتابک محتوی اولدینی (۵۱) باب ایچنده اک بویوکی اولوب « کلمه شهادت لااله الاالله حقنده » عنوانلیدر و اسماعیلی عقیده لرینک اساس خطوطنی احتوا ایدر . اسلام ایله هیچ بر مناسبتی اولمایان اسماعیلی مذهبی کندیته مخصوص دینی و قسماً سیاسی مقصدلرینی نه صورتله اسلام برده سی آلتنده صاقلایه بیلدیکنه بوباب مکمل بر نمونه تشکیل ایدر .

اسلامیتک اساسی تشکیل ایتمکه برابر پک واضح اولان کلمه شهادت - که اورتا آسیاده بوتون جامعئر ، مدرسه و خانقاهلرک قاپیلرنده « مفتاح الجنة لااله الاالله » صورتنده یازیلیر - اسماعیلرک عقیده سنه کوره پک چوق اسراری حاویدر . بونلره کوره یالکز کلمه لرده دکل بوجهلرک هر حرفنده ، هجا و سسلرنده اسرار انکیز معنالر موجوددر . بونکله برابر بز بوراده اسماعیلرک پک واضح اولان دینی بر جهلرک تفسیر و تأویلنده نه قادر افراطه کیتدکلرینی و بوتون تفسیر و تأویلرله اسلامیت اساسنه طابان طابانه ضد اولان عقیده لرینی مذهبداشلرینک قلیلرینه ناصل یرله شیریه بیلدیکرینه شاهد اولویوروز .

اسماعیلیه مؤسساری دوربین سیاسیلر ، بویوک عالم و فیلسوفلر ، روح انسانک حریتی بولنده مجادله ایدن مجاهدلر و بونکله برابر بویوک روحانیجی ایدیلر . خلق کتله سنه کندی عقیده و پرنسپلرینی صوقق ایچون خلقک دینی عقیده لرندن استفاده ایتک یولنی تأمین ایده بیلمشلردر . اسماعیلرک بوندن بوتون مقصد و غایه لری خلق کتله سی اوزرنده حاکم مطلق اولمق اونلری کندیلرینک ایسته دکلری طرفه سوق ایده بیلیمک ایدی . بونک نتیجه سیدر که نهایت بوتون تعلیمات اسماعیلیه « امام الزمانه بلا قید و شرط تسلیم نفس » دن عبارت اوله رزق قالمشدر . اسماعیلی قاعده لرندن برنده « زماننک امامنی بیلمه دن اولهن آدم جاهلیتده اوله نلر کیدر . امامنه قارشى وظیفه لرینی ادا ایتمه دن اولهن آدم جاهلیتده اولمش کافرلر کیدر » [۱] دنیلیمسی توکل دیکلدر . معتقد اولان عادى انسانلر جاهلیتده اوله نلرک معروض قالدکلری جهنم عذابندن قورتلق ایچون کال خلوص قلبله چالشدیلر . اسماعیلرک آئنده دین ، بویکلی ساده دللری اطاعته کتیرمک واسطه سندن باشقه بر شی دکلدی . سیاسی مقصدلردن عالی اولان ایده آل و غایه ایسه اسکى فلسفی علملرک مفهوملرندن عبارت اولان « علم و فن - دیندن عالیدر » پرنسپیی ایدی . بو اساس یالکز کوستریش ایچون

اسلام بىر دەسلەپكە ئورتولمىشىدى . غايەت بىسپىت ومعين تعليماتى احتوا ايدىن اسلامك عقيدەلىرىلە اسكى يونان وشرقى رومانك فلسفى تعليماتىدىن اويدىرىلان بوخلوط تعليمات مذهبىيە بونلر ك قوتلى تشكىلاتلرىنىك حقيقى سياسىي منفعت و غايەلىرىنى پك مكمل صورتدە قاپاتىيوردى . بوقوتلى تشكىلات اوج كالئە واصل اولان حاكىمىتى انسانلر ك عالى حسياتىي اوزرىنە قورمىشىدى . دين اعتبارىلە كندىلىرىنە ياقين اولوب دە روح اعتبارىلە يابانچى اولانلرە قارشى كين و نفرت ، علم و دينىمىزلكە آتشرين محبت ، استعدادلى وعالم آدملىرىدن فعال خادملار انتخاب ايتمك ، كندى تعليمات ومفكورهلىرىنى بين المللى خلق كئەلسەنە پروپاگاندا ياپمق ، هر بىر سياسىي وضعيت ، دىنى وعلمى نظرياتلە اويوشە بىلمك ، جومردلكە ياخود ساتين آلقلە طرفدارلار قازانمق ، دشمنلىرىنى مخفى صورتدە تسميم و قتل ايتمك - ايشە بونلر بوتشكىلاتك استناد ايتدىكى اساسلار ايدى .

«وجه دين» دە ، بالخاصە اونك ۱۱ نجى فصلندە مذكور اسماعيلى عقيدەلىرى يالكنر بونكونكى پامير ، بخارا وفرغانەدە ياشايان اسماعيلى فقراسنە مخصوص عقيدەلر اولمايوب عصرلرچە اول - اسماعيللر ك آيرى بىر خلافت وجودە كئىرەرك بىر چوق اسلام دولتلىرىنىك دىنى و سياسىي تشكىلاتلرىنى صارصدقلىرى وقت - غىرىدن كئىرلىش عقيدەلردى . ۱۹۰۱ سەنئەدە پامير «پىر» لرىنىك پرىنس بو بىرىنسكىيە [۱] «وجه دين» كئتابى ناصر خسروك كوھستان (يعنى فارس) انسانندە يازدىغى «مولاشونىظورە ؟» نام اثرىنىك ترجمە سىدر » دىدكلرى حقيقتدن پك اوزاق اولماسە كرك .

دوقوزنجى عصر دە مەصر دە حكومت سورەن فاطمىلردن ابوتيمم مستنصر بالله (۴۲۷ ھ = ۱۰۲۵ م - ۴۸۷ ھ = ۱۰۹۵ م) - كە اسماعيللر ك امامى و پادشاھ ايدى - كندىنە خالف وولى عهد اولەرق بويوك اوغلى «نزار» ى تعيين ايتىش و علاقەدارلرە كندىسىنى امام صفتىلە تقدیم ايتمىشى . صوكرامستنصر بو حقى «نزار» دن سلب ايتىدى . لكن بىر چوق اسماعيللر «نزار» ە صادق قالدىلر و اونى امام اولەرق قبول ايتدىلر . مستنصر ك كندى حياتندە ايراندە ياپىردىغى مدھش اسماعيلى پروپاگانداسى امامك وخلفى نزارك نامنە ياپىلدى . مستنصر ك وفاتىدىن سوكرە بو پروپاگاندا نزار نامنە دوام ايتدىرىلدى . [۲] ايراندە ياپىلان بو پروپاگاندا ايكنى مھىم شىخس طرفىدىن اداره اولونويوردى . بونلردن

[۱] بو بىرىنسكى . «اسماعيلى مذهبى» ص ۱۴ ، ۱۶ .

[۲] ابن مىسر ك «اخبار مصر» نام اثرىنە مراجعت . ص ۲۸ ، ۳۷ ، ۶۵ ، ۶۷ - ۶۸ .

بری ابتدا « تعیب الامام » کبی متواضع بر عنوانی حائز اولان (حسن صباح) ایدی .
 صوکر ا بو ذات (قزوین) جوارنده « الموت » ده یرله شهرک معاصری اولان سلطانبره
 قوتیله تفوق ایتشدرد . اسرار انکیز و افسانه وی بر قوته مالک اولان بو « شیخ الجبل »
 کوهستان ورودبار حشاشینک بویوک آمری اولوب اطرافه دهشت صاحشدرد . ایکنجیسی
 مشهور ایران شاعری ، الله آرایان فیلسوف (ناصر خسرو) در ، که حیاتک صوکنه
 قادار اسماعیلی پروباغانداسی ایچون تعیب ایدیش نهایت (بدخشان) ک وحشی قایالردن
 عبارت داغلرنده یمکان (یومکان) نهری (جرم نهری ده دینیلر) ساحلنده ترک حیات ایتشدرد .
 دو قوزنجی عصرده اجرای فعالیت ایتدکلری محیطک احفادی ؛ بویکی شرق اسماعیلکنک
 حواریلری عصرلرجه خاطره لرنده محافظه ایتشلدرد . اون بشنجی عصرک بر ایران
 مؤلفنه کوره کوهستانک بعض کویلدننه « حسن صباح خراجی » تفریق ایدرلر و مزارینه
 کوندرلردی . حق او درجهده ایدی که قوجه قایلر ا کیردکلری ایپلرک هر اون
 یوماغدن بردانه سی « امام حسن صباح عشریدر » دیه اونک نامنه تفریق ایدرلردی [۱] .
 (ناصر خسرو) ایسه بوکون دخی پامیر اسماعیلرک خاطرلرنده در . اونک یمکان نهری
 ساحلنده کی مزاری یالکز روسیه و افغانستاندن کلن زوآر طرفندن دکل ، هندستان ،
 ایران و چین مملکتلرندن کلن زوآرک زیارتکاهیدر .

کچن عصرلرک درین کوشه لرینه نظرایدرسه ک کورو بورز که مصر فاطمیلری برزمان
 پارلامش و صوکره ابدیته قاوشمشدر ؛ مخفی و مدھش قاتللری ، مریدلری اوزرنده
 اسرار انکیز و غیر محدود حاکمیلری ایله جهانده دهشت صاچان « شیخ الجبل » لر یاشامش
 و کچمشلدرد ؛ بونلرک کوچوک آسیا و ایرانده کی مستحکم سرایلری غائب اولمش ،
 دشمنلرک هجومه لاقید کوکس کیردن او « الموت » استحکامندن نام و نشان قالمامشدر [۲] ؛
 بونلرک دوستلری ده دشمنلری ده عدمه کچمشلدرد ؛ اسکی عصرلرده انسانلرک قلبی
 تسخیر ایدن ، انسانک روحی ساحه سنده بویوک نتیجه لره واصل اولان او اسلام مدنیق
 خراب اولمشدر .

ایشته بز شوپارلاق ماضی یی بوکونه مقایسه ایدیور و بوکونمزده شرماضینک آز چوق
 کولکه لرینی کورمک ایسته یورز .

[۱] مبین الدین محمد الاسفزاری . « روضه الجات » ورق ۸۵ ب ۵۹ آ .

[۲] بو خصوصنده کی معلوما عزی م . بلوشه به مدیونز . الموت و دیگر اسماعیلی استحکاملرینک هیچ
 بر اثر بر اقادن یر یوزندن غائب اولدقلری شیمدی شبهه سز عد اولونا بیلیر .

اسكى شوكتلىرىنى و موقعلىرىنى غائب ايدىن شرقى و غربى اسماعيللىرى داغىنىق بر حاله كىلىشدر . مع مافيه بوكونده واسع بر ساحه اشغال ايدىيورلر . بك مركب اولان تارىخىي مقدرات اسماعيللىرىك اميدىنى اقصى غربدىن اقصى شرقه توجيه اتمشدر . بونلر ك بونلر كى امامى (بومباى) شهربنده بولونور . اونك مذهبداشلىرى اوزرىنده كى حاكىتى آق دكز ساحللىرىندن محيط هندى ساحللىرىنە و (ختن) ه قادار جارىدر . امامك دىنى سىياسى ده زمان و وضعيته كوره ده كىشمشدر . بونكون امام ؛ ماضىسىندە اوقسفورد دارالفنونى كورىنان وانكلىز حكومتى طرفدىن كندىسنە « دولتمآب » عنوانى و بريلان بوتون « اسلام جمعيتى » رئيسى صفتيله اجتماعى و سىياسى بويوك موقعى احراز ايتمش بر زاندر . بوذات فاطمىلر نسلندن سيد محمد شاه (آغاى خان) در . [۱] شە، بوقدر ، كه زمان و وضعيت سىاسيه اقتضاسيله اسماعيللىك مقصد و غايەسى ، پروباغاندا شكللىرى و مفكوره وى جهتدىن دىكر كىمسە لره اجرأى تاثير ايتك يولنده كى اصوللارى اكر بونلره بونكونده بىله لزوم كوروپورلر سە دكشمشدر . اونلر اسكىسنە نظراً دهاىنجه و دهاشفاف و بلكەده دهامفید و مشر اولماليدرلر .

بوقارىده ذكر ايتدىكىمز ۱۹ نجى عصر اديان و مذاهب مؤرخى بك طوغرى اوله رق « اسماعيللىر ده هر دورده داعيلر و هر زمانده انواع لسانلرده بىكى مفكوره بولونور ، ديه قيد اتمشدر . [۲]

بزشيمدىكى يكر منجى عصر ده بىله شهر ستانىك بوسوزىنك نه قادار طوغرى اولدىغى كوروپورز : اسماعيللىك كندىسنە مخصوص عقيدەلىرى ، باطىلىكى شايان حيرت بر صورتده هر زمان و وضعيته اويوشە بىلىمك استعداديله بونكونه قادار ياشايە بىلىمشدر . بونكونى امام ده اسكى عقيدەلىرىك امامى - يعنى كچمش سلفلىرىنك مجسم روحى - اولقله قالمايور ، بلكە او اويله بر زاندر كه بويوك ظفرلر ك و نتيجهلىرى وجودنده طاشير ، بوتون اماملر ك ، رسوللر ك و على ك روچيدر [۳] بوامام يالكرز انكلىز مستعملكە لرندە دكل بوتون اسلام عالمنده بك مهم موقع قازانمشدر .

شونى ده علاوه ايدەلم كه غربى و شرقى (اسماعيللىك) ه عائد بزم المزدە بولونان

[۱] (آغا خان) عنوانى بومقامى احراز ايدنلره و بريلان عمومى بر عنواندر . بونده بر روحك مختلف بدنلره حلول ايتە سنك يعنى تناسخك ايتىنى بولىق ممكندر .

[۲] « كتاب الملل و النحل » ج ۱ ، ص ۱۴۷ « و كانت لهم دعوة فى كل زمان و مقالة جديدة بكل لسان »

[۱] « حضرت آغاى خان روح پر فتوح پيغمبران و على دارد » . پامير اسماعيللىرىنك هر كون اوقودنلرى بر دعاك شرحنده بز شو عبارە يى اوقويورز .

باطنيلره دائر بعض مأخذلر :

بارتولد . «اسلام» پيترغراد ۱۹۱۸

قونت بوبرنيسكى . «اورتا آسياده روسونجاراولكه لرنده اسماعيلير» موسقوا ۱۹۰۲

Casanova, P. La doctrine secrète des Fatimides d'Egypte. Le Caïro 1920
(Extrait du « Bulletin de l'Inst. Franç. d'archéol. orient » t. XIII)

Guyard, S. Fragments relatifs à la doctrine des ismaélites. Fayte publié
pour la première fois avec une traduction complète et de notes. Paris 1874

Horten, M. Die Speculative und positive Theologie des Islam. Leipzig. 1912

Hughez, J. A Dictionary of Islam. London 1895

Ivanov, W. Ismailitica. «Mem. of Asiatic Society of Bengal» vol. VIII
N.P.-76 Calcutta 1922

Jen Muyassar. Annales d'Egypte (Les Khalifes Fatimides) Fextarabe

(الجزء الثانى من اخبار مصر تأليف محمد بن على بن يوسف بن جالب المعروف

با بن ميسر)

édité par M. H. Masse l'Caïre 1919

Nicholson, E.A. Studies in Islamic Mysticism. Cambridge. 1911.

پره آبرژينسكى . «اسكى اهل كلامك تأليفلى» موسقوا ۱۸۶۷

عزيز ديونيسى آيتوپا كيت . «سماوى ايرارشى حقنده» موسقوا ۱۸۶۷

اسپاسسكى، آ. «(خرستيانلارك) جهان ندولهلى دورنده عقیده لره عائد حر كترلر»

سهر كهيف پاساد ۱۹۱۴

تاريخ كزيده . حمدالله قزوينى . كيب كليانى . پروفيسور براون نشرى . لوندره -

لهيدن ۱۹۱۰ .

تحفة اثناعشرية . حافظ غلام حليم بن شيخ قطب الدين احمد بن شيخ احمد عبدالفيص

الدهلوى لوكنو طبعى

جواهر غيبى . سيد مظفر على شاه اللهى لوكنو نشرى .

حيب السير خواندمير طهران طبعى

دبستان المذاهب . بومباى طبعى .

رساله باطنيه . يوسف قره باغى . بو نسخه يزم المزدوده در . بخاراده صوك زمانلرده

يازلشدر . (تاريخى يوق) .

- روضه الجنات فی اوصاف مدینه الہرات . ملا معین الدین محمد الاسفزاری . م . ص .
 آندہ ریہف نسخہ سی . ۱۷ نجی عصرہ عائد اولمیدر .
 روضۃ الصفا . میرخواند لوکنوطبی .
 زاد المسافرین . ناصر خسرو . برلین طبی .
 عجائب الخلوقات . زکریا قزوینی فارسی ترجمہ سی . لوکنوطبی .
 کتاب الفرق بین الفرق . ابی المنصور عبد القاهر بن طاهر بن محمد البغدادی . قاہرہ طبی .
 کتاب الملل والنحل . شہرستانی . - ton cure نثری . لوندرہ طبی .
 کتاب مستطاب اصطلاحات الصوفیہ عبدالرزاق القاشانی . فارسیجہ ترجمہ سی .
 بومبای طبی .
 کتاب کشف اصطلاحات الفنون . شیخ محمد علا بن علی التہانوی . کالکوٹہ طبی ۱۸۶۲
 کشف اللغات . عبد الرحیم بن احمد صور لوکنوطبی .
 ہفت باب . بواثر ناصر خسروہ نسبت ایدیلیور . آسیا موزہ خانہ سندہ ۱۹۱۸ سنہ
 دفترندہ ۱۱۵۵ نومرودہ مقیددر .

